

Wer-iz-wer, rebbe Nachman van Bratslav

Willy Brill

Aforismen van rebbe Nachman van Bratslav

- Alle gedachten van de mens uiten zich in lichaamstaal, ook al weet hij dat zelf niet.
- Wie zijn hand voor de ogen houdt kan daarmee de hoogste berg bedekken. Zo beneemt het aardse leven het zicht op het mateloze licht waar de wereld vol van is.
- De lust tot triomferen verdraagt de waarheid niet. Wie de waarheid zoekt, moet die lust uitdrijven.
- Omwille van de keuze en de kiezer is de wereld geschapen. De mens is de meester van de keuze.
- Om volmaakt te worden zoals men vóór de schepping volmaakt was, moet men zich elke dag vernieuwen.
- Er zijn geen grenzen aan de geestelijke groei, het hoogste is voor ieder bereikbaar. De keuze is aan u.

Meer nog dan een man van kernachtige uitspraken was de chassidische rebbe Nachman van Bratslav een verteller van verhalen, die voor zijn volgelingen in die dagen – Nachman leefde van 1772-1810 – bedoeld waren als talmoedcommentaren, ter verdieping van hun kennis, maar niet minder als eenvoudige levenslessen. Nachman verkondigde de deugden van een naïef geloof en weefde die opvatting door al zijn verhalen. Het zijn compacte composities, vol symbolen en mystiek, geen opgelegde leerstellingen, want daarover zei hij: ‘In mij zitten heel wat leerstellingen, maar ze zijn allemaal naakt, het valt mij zwaar te wachten tot ze zich aankleden.’ Hij vertelde zijn verhalen spontaan, in gewone spreektaal, zonder literaire pretenties, soms wandelend met zijn volgelingen in de natuur, en vaak naar aanleiding van een gebeurtenis of een ontmoeting. Zo liep hij op een dag in sjoel de chazzen tegen het lijf, die een gescheurde kaftan aanhad. ‘Maar u bent toch de Meester van het Gebed,’ riep de rebbe uit, ‘en dankzij het gebed daalt de levenskracht op aarde. Dan moet uw kaftan er toch op zijn minst netjes uitzien.’ En een paar minuten later begon hij te vertellen: ‘Er was eens een Meester van het Gebed...’, een lange parabel over rijkdom en armoede, over waarheid en dwaling.

Een andere keer zat hij met zijn leerlingen

aan de derde maaltijd op sjabbes, en een van hen stelde de vraag hoe het toch mogelijk was dat een gewone soldaat als Napoleon keizer was geworden. Antwoorde de rebbe: ‘Wie weet wat voor soort ziel hij had. In de hemelse kamers worden af en toe zielen verwisseld.’ En spoedig daarna vertelde hij het verhaal over de zoon van een koning en de zoon van een dienstmaagd die bij de geboorte waren verwisseld.

Zelf zei rebbe Nachman over zijn verhalen: ‘Elke zin, elk woord is vervuld van heilige mysteriën.’ Maar hij voegde er aan toe: ‘Ze zijn ook leuk, en je kunt ze best begrijpen zonder uitgebreide interpretatie.’

Mogelijk zal een huidige, oningewijde lezer ze ervaren als wonderlijke, soms bizarre sprookjes, maar wie er gevoelig voor is, kan tot verrassende bespiegelingen worden verleid.

Nachman was een achterkleinzoon van de Baäl Sjem Tov, stichter van het chassidisme. Hij werd geboren in de Oekraïense stad Medzibozj, waar zijn beroemde overgrootvader begraven ligt. Als kind bracht hij uren biddend op diens graf door, in zijn jonge jaren had hij een hang naar ascese en vastte hij soms dagen achtereen. In 1798 maakte hij een reis naar Erets Jisroël en vestigde zich pas daarna als rebbe in Bratslav, waar

zijn discipelen al spoedig een 'tsadik' in hem herkenden, de rechtvaardige leider en bemiddelaar tussen hen en God. Voor Nachman was een tsadik eerder 'een bankier die alle slechte kwaliteiten van een mens inwisselt tegen goede'.

Hoewel hij, zoals gezegd, een naïef geloof predikte, was hij zelf uitermate gecompliceerd. Hij leed aan zware buien van melancholie. Dan omschreef hij zich als een 'maanmens, gedoemd te reizen tussen licht en duisternis'. In die zin was hij een tegenpool van zijn overgrootvader. De Baäl Sjem Tov trok in zijn tijd ten strijde tegen de onder vrome joden heersende *more-schoire*. Hij was van mening dat het leven vreugdevol moest zijn: 'Ontneem daarom het lichaam zijn rechten niet.' Hij hield van *a sjitkele hering*, *a bisele masjke* en genoot van het gezelschap van zijn vrouw.

Nachman vocht tegen zijn depressies, en zijn uitspraken dienaangaande moeten wel op eigen ervaring berust hebben: 'Aan elke geestelijke groei gaat een val vooraf', en: 'Iedere afdaling in de hel kan de eerste sport zijn van de ladder naar het allerhoogste'. Voor zijn eigen kwaal geeft hij overigens in een van zijn korte parabellen een aardig recept, dat in een modern handboek voor therapeuten niet zou misstaan:

Een koningszoon werd geestesziek en verkondigde dat hij een kalkoen was. Hij deed al zijn kleren uit, ging naakt onder 's konings tafel zitten en at alleen de kruimels brood die vermorst werden. De koning was wanhopig, want geen van zijn lijfartsen slaagde erin hem te genezen. Op zekere dag kwam een wijze man aan het hof die beweerde de jonge prins te kunnen helpen. De wijze deed zijn kleren uit en ging naast de prins onder de tafel zitten. Toen de prins vroeg wie hij was, zei de man dat hij een kalkoen was. En zo zaten zij naakt naast elkaar en raakten aan elkaar gewend. Na verloop van tijd vroeg de man aan de prins: 'Zou een kalkoen geen kalkoen meer zijn als hij een hemd droeg?' 'Natuurlijk wel,' zei de prins, 'een kalkoen is een kalkoen.' Dus trokken ze allebei een hemd aan. Weer een poos later vroeg de wijze man: 'Wat denk je, zou een kalkoen een broek kunnen dragen?' Ook daar zag de prins geen kwaad in en ze trokken allebei een broek aan. Vervolgens kwamen de kruimels brood ter sprake en beide kalkoenen waren van mening dat je

ook het voedsel van mensen kon eten. Uiteindelijk kwam het zo ver, dat ze allebei aan 's konings dis plaatsnamen.

Nachman van Bratslav heeft niet één van zijn verhalen opgeschreven. Tijdens het vertellen, dat soms dagen achtereen doorging, noteerde zijn favoriete discipel Nathan van Nemirov de woorden van de meester. Na Nachmans dood heeft hij dertien verhalen in het originele Jiddisj met een Hebreeuwse vertaling uitgegeven.

Het voorwoord van Nathan, waarin hij duidelijk maakt dat ook 'gewone mensen baat kunnen hebben bij deze verhalen', die volgens hem niet eenvoudig zijn en vol mysteriën zitten, gaat hieronder aan een van rebbe Nachmans scheppingen vooraf.

Hakdome oif taitstj

Di maises wos do sjtejen in dem sefer, iz in zej do zejer groise soides hatoire. Se iz in zej bahaltn zejer groise zachn. Se iz in zej nit farhandn ejn wort wos se zol zain posjet. Oen afile proste mentsjn konen zich oich aroisnemen grois moeser foen di maises. Worn di maises hobn a groisn kojech oif-tsoewekn ale mentsjn foen dem sjlof az me zol chas-wecholile nit farsjlofn zaine jorn oemzist, oen wer se wil arainkoekn in di maises mit ejn emes oig, kon er zen oen farsjtejn a bisl gots groiskejt. Afile proste mentsjn kon zej oif epes a blisjstj ton winken foen moeser, az zej zoln zich goet aroemkoekn, wos der tachles iz foen der welt, az me zol zich nit lozn opnarn oif der welt. Oen me zol tog oen nacht tefile ton. Az me zol nitsl wern foen di narisjkejt foen der welt. Oen me zol zoiche zain tsoe zain azoi wi hasjem jisborech wil. Oen waiter wos in di maises iz farhandn bahaltene zachn. Dos kon men nit dersjraibn oen nit dertsejln. Az woil iz dem wos er wet in zej epes wisn. Oen wail mir hobn amol gehert foen zain moil er hot gezogt, az er hot chejsjek, az me zol di maises droekn, foen oibn zol zain oif losjn hakoidesj, oen foen oentn oif taitstj. Droem hobn mir zain hejlign rotsn mekajem gewen, oen mir hobn zej azoi gedroekt. Worn proste mentsjn badarfn oich wisn foen di maises. Chotsje zej weln nor karg farsjtejn, wos me mejnt, oen woehin di maises derlangen. Iz fort far zej a groise toive tsoem tachles az zej weln in zej arainkoekn mit ejn emes oig.

Worn zej hobn a groisn kojech tsoe derwekn tsoem ejbersjtn, wi oibn dermont. Worn di maises zenen nit kejn lere zachn, chas wesjolem. Oen der rebbe olewasjolem, flegt alemol noch dos rov maises tsoezogn etleche psোকim oen etleche zachn. Kedej me zol wisn az er redt nit kejn dvorim b'tejlim chas wesjolem. (Droem) hot er a bisl gewizn winken woehin zej derlangen, worn di ale maises zenen doerch soides hatoire.

Onderweg heb ik een verhaal verteld. Wie het hoorde werd opgewekt ten goede. Dit is het verhaal:

De koningsdochter

Er was eens een koning die zes zonen en één dochter had. De koning was zeer gehecht aan zijn dochter en had haar zeer lief. Op een dag echter was hij slecht geluimd en viel tegen haar uit met de woorden: 'De boze moge je halen.' Die avond ging de prinses naar haar kamer en de volgende ochtend was ze nergens meer te vinden. Haar vader (*de koning dus*) was vreselijk bedroefd en zocht haar overal. Toen de eerste minister zag dat de koning zo veel verdriet had, verzocht hij hem om een dienaar met een paard, en geld voor onderweg om de prinses te gaan zoeken. (*Nu vertelt hij hoe hij haar gezocht en gevonden heeft:*) Na een lange zoektocht door velden en wouden kwam hij terecht in een woestijn. Hij zag een weg en overwoog bij zichzelf: 'Laat ik die weg nemen, misschien kom ik dan in een dorp.' Lange tijd volgde hij die weg en op zeker moment zag hij een kasteel omringd door soldaten. Het was een prachtig kasteel en ook de soldaten maakten veel indruk op hem. Hij was bang dat ze hem niet zouden binnenlaten. 'Laat ik het proberen,' dacht hij. Hij liet zijn paard achter en begaf zich te voet naar het kasteel. Niemand hield hem tegen, niemand versperde hem de weg. Binnen liep hij van de ene kamer naar de andere zonder enig probleem. Tenslotte kwam hij in de paleiszaal, waar een koning zat met een kroon op het hoofd en een grote lijfwacht om hem heen. Er waren ook veel muzikanten die voor hem speelden. Het was er zeer mooi. Noch de koning noch een van de andere aanwezigen vroeg hem iets. Hij zag er heerlijke spijzen, ging erop af en tastte toe. Vervolgens strekte hij zich uit in een

hoekje om goed te kunnen zien wat er ging gebeuren. De koning gaf bevel de koningin bij hem te brengen. En dat geschiedde. Toen de koningin de zaal werd binnengeleid ontstond er een vreugde van jewelste, naast de koning werd een zetel voor haar klaar-gezet en de muzikanten speelden en zongen. En zie, de eerste minister herkende haar meteen, zij was de verloren prinses. De koningin keek om zich heen en ontdekte dat er iemand in een hoekje lag. Ook zij herkende hem, stond op van haar zetel, liep naar hem toe, raakte hem aan en vroeg: 'Ken je mij?' En hij antwoordde: 'Ja, ik ken u. U bent de verloren prinses. Hoe komt u hier?' En zij antwoordde: 'Omdat mijn vader een boos woord heeft gesproken (*met andere woorden: de boze moge je halen*), daarom ben ik hier. Dit is het oord van de boze.' Toen vertelde de eerste minister haar dat haar vader veel verdriet had en dat hij, de minister, al vele, vele jaren naar haar op zoek was, en hij vroeg haar: 'Hoe kan ik u bevrijden?' Zij antwoordde: 'Zoek een plek voor jezelf, en verblijf daar een jaar lang. Een heel jaar moet je wensen en hopen mij te bevrijden. Je moet vasten, en op de laatste dag van dat jaar moet je een heel etmaal niet alleen vasten maar ook waken.'

En hij is gegaan en heeft aldus gedaan. Aan het einde van het jaar, op de laatste dag, vastte hij en waakte. Daarna stond hij op en ging op pad (*dat wil dus zeggen: naar de prinses om haar te bevrijden*). Onderweg zag hij een boom, waaraan heerlijke appels hingen. Daar had hij wel zin in. Hij liep erheen, plukte en at. Zodra hij de appel had gegeten viel hij in een diepe slaap. Hij sliep zeer, zeer lang en al die tijd kon zijn dienaar hem niet wakker krijgen. Toen hij eindelijk ontwaakte vroeg hij aan zijn dienaar: 'Waar ter wereld ben ik?' Toen kreeg hij het hele verhaal te horen. 'U slaapt al vele jaren, en ik heb mij intussen met vruchten in leven gehouden.' Dat deed de minister veel verdriet, hij ging terug naar het kasteel en trof haar weer aan (*de prinses dus*). De prinses was zeer bedroefd en klaagde: 'Door één dag is alles verloren (*dat wil zeggen omdat je je één dag niet kon beheersen en de appel at heb je alles verknoeid*). Was je op die dag naar mij toegekomen, dan zou je mij bevrijd hebben. Toegegeven, vasten is moeilijk, vooral op de laatste dag. Dan is de Kwade Neiging het sterkst. Dus moet je weer een

plek zoeken en daar een jaar lang blijven. Op de laatste dag mag je wel eten, maar niet slapen. Geen wijn drinken dus om niet in slaap te vallen, want dat is het belangrijkste: niet slapen.'

De man ging heen en deed zoals hem gezegd was. Op de laatste dag keerde hij terug, en zag onderweg een bron. De kleur van de bron was rood, de geur was die van wijn. Hij zei tot zijn dienaar: 'Zie je dat, dat is een bron. (daar behoort water in te zitten), maar de kleur is rood en de geur is van wijn.' Hij liep erheen, proefde ervan en viel onmiddellijk neer. Hij sliep zeventig jaar.

Een colonne soldaten kwam voorbij. De dienaar hield zich schuil. Achter de soldaten reed een koets waarin de prinses was gezeten. Bij de slapende man hield de wagen stil. De prinses stapte uit, ging naast hem zitten en herkende hem. Ze probeerde hem te wekken, maar hij werd niet wakker. De prinses begon te klagen: 'Zoveel moeite, zoveel inspanning, zoveel jaren doe je je best om mij te bevrijden, en door één enkele dag is alles bedorven.' En zij weende bitter. 'Wij beiden, jij en ik, zijn te beklagen. Ik ben hier al zo lang, niemand verlost mij...' en zo verder. Daarna deed ze haar hoofddoek af, beschreef hem met haar tranen en legde hem neer bij de slapende man. Ze stond op, zette zich in de koets en reed weg. Hierna werd de man wakker en vroeg aan zijn dienaar: 'Waar ter wereld ben ik?' En de dienaar vertelde het hele verhaal, van al die soldaten, en van de koets, en dat zij had geweend over hem, en had geroepen 'ach en wee over jou en mij', enzovoorts, enzovoorts. Intussen zag de man de hoofddoek liggen en vroeg waar die vandaan kwam. De dienaar vertelde dat de prinses de doek had achtergelaten en hem met haar tranen beschreven. De man hield de hoofddoek tegen de zon, ontwaarde de letters en las wat er geschreven stond, haar klacht en haar geschrei – zie boven, (*en dit stond er geschreven:*) dat zij nu niet langer in het kasteel vertoefde, maar dat hij moest gaan zoeken naar een paarlemoeren paleis op een gouden berg, daar zou hij haar vinden.

De man liet zijn dienaar achter en ging alleen op zoek. Hij liep en liep en zocht vele jaren. Tenslotte kwam de gedachte in hem op: in een dorp bevindt zich natuurlijk geen gouden berg met een paarlemoeren paleis –

de eerste minister bezat namelijk een uitstekende geografische kennis. Dus trok hij de woestijn in, en zocht weer vele jaren. Op zekere dag ontmoette hij in de woestijn een onmenselijk grote man, die een boom torste, zo groot als in de bewoonde wereld niet te vinden is. De reus vroeg hem wie hij was. De man antwoordde: 'Ik ben een mens.' Daar zette de reus grote ogen van op en zei: 'Ik woon al zo lang in de woestijn, en ik heb hier nog nooit een mens gezien.' Hierop vertelde de man zijn verhaal – zie boven – en dat hij een gouden berg en een paarlemoeren paleis zocht. De reus lachte en zei dat zoiets absoluut niet bestond, en dat iemand hem kletspraatjes had verkocht. De man begon te huilen (*d.w.z. de eerste minister begon te huilen en zei:*): 'Ze bestaan wel, ze moeten hier ergens zijn.' Maar hij joeg hem weg (*d.w.z. de wildeman joeg de eerste minister weg met de woorden:*) 'Ze hebben je voor de gek gehouden.' 'Nee,' hield hij (*de eerste minister*) vol, 'ik weet het zeker.' Hierop zei de reus: 'Naar mijn weten is het klinkklare onzin, maar omdat jij zo koppig bent en ik de heerser ben over alle wilde dieren, zal ik je een plezier doen en ze bijeenroepen. Zij zwerven rond over de hele wereld, misschien weet er een iets af van die berg en dat paleis.' Hij riep alle dieren van klein tot groot bijeen en vroeg het ze. Allemaal gaven ze ten antwoord: 'Nog nooit gezien.' De reus zei: 'Zie je nou wel, je bent in de maling genomen. Luister naar mij, keer om, want wat er niet is, kun je ook niet vinden.' De eerste minister bleef echter halsstarrig volhouden: 'Ze moeten ergens zijn.' Toen zei de reus: 'Ik heb een broer in de woestijn, die heerser is over de vogels. Misschien weten zij iets, want zij vliegen hoog in de lucht. Misschien hebben zij die berg met dat paleis gezien. Ga naar hem toe en zeg dat ik je heb gestuurd.'

De man ging op weg. Na vele, vele jaren trof hij weer zo'n reusachtige mens aan – zoals eerder beschreven – die ook een enorme boom torste en hem dezelfde vragen stelde als de eerste. Ook hem vertelde de eerste minister de hele geschiedenis, en dat zijn broer hem had gestuurd. Deze reus maakte zich eveneens van hem af, wat hij zocht bestond niet. Maar de minister bleef smeken, waarop de reus zei: 'Ik ben de heerser over de vogels, ik zal ze oproepen,

misschien weten zij iets.’ Hij riep alle vogels bijeen en ondervroeg ze van klein tot groot, maar zij wisten van geen berg en geen paleis. De reus zei: ‘Zie je nou wel, luister naar mij, keer om, want je zult ze nergens op de wereld vinden.’ Maar de eerste minister bleef volhouden. Toen zei de reus: ‘Verderop in de woestijn woont mijn broer, die heerser is over alle winden. Zij reizen over de hele wereld, misschien weten zij het.’

Weer ging de minister op pad, hij liep vele jaren en trof in de woestijn opnieuw een reus aan zoals eerder beschreven. Deze droeg ook een grote boom en stelde dezelfde vragen, zie boven. De man vertelde ook hem de hele geschiedenis – zie eerder. Ook deze reus maakte zich van hem af, maar de eerste minister bleef weer smeken, en tenslotte zei de reus: ‘Jij je zin, ik zal alle winden bijeenroepen en het ze vragen.’ En dat gebeurde. Alle winden kwamen, maar niet één wist iets af van een berg met een paleis. Dus zei hij (*de reus tegen de eerste minister*): ‘Zie je nou wel, je bent bij de neus genomen.’ Hierop begon de eerste minister luid te wenen, en hij hield vol dat ze bestonden. Intussen was er nog een klein windje aangekomen en de heerser van de winden voer tegen hem uit: ‘Wat ben jij laat. Ik heb toch alle winden opgeroepen, waarom ben je niet met de anderen meegekomen?’ Waarop het windje antwoordde: ‘Ik had vertraging want ik moest een prinses naar een paarlemoeren paleis op een gouden berg vervoeren.’ En hij was dolgelukkig (*d.w.z. de eerste minister was dolgelukkig omdat hij eindelijk te horen kreeg wat hij wilde horen*). De heerser van de winden vroeg aan het kleine windje wat zich daar aan kostbaars bevond. ‘Alles is daar kostbaar,’ luidde het antwoord. Toen richtte de heerser over de winden zich tot de eerste minister en zei: ‘Omdat je zo lang hebt gezocht, omdat je je zo veel inspanningen hebt getroost, en misschien vandaag nog een hindernis moet nemen, zal ik je een zak meegeven. Steek je hand erin, en je zult geld vinden.’ Toen gaf hij opdracht aan de wind om de minister naar de gouden berg te dragen. Er kwam een stormwind die hem tot voor de stadspoort bracht. Daar stonden soldaten die hem niet binnen wilden laten. Hij stak zijn hand in de zak, haalde er geld uit en kocht hen om. Hij ging de stad binnen en

het was een mooie stad. Hij begaf zich naar een rijke man en vroeg er kost en onderdak, want men moet niet overhaast handelen. Om de prinses te kunnen verlossen moet men zich met verstand en wijsheid voorbereiden. (*Hoe hij dat heeft gedaan vertelde hij niet.*) Hij heeft haar verlost, amen, sela.

Noot: De Bratslaver Chassidim streven ernaar de ‘verborgen lessen’, zoals de verhalen worden genoemd, niet te veel te analyseren. Toch zijn er leraren die een kleine handreiking doen. Zo mag de prinses in bovenstaand verhaal begrepen worden als de *Sjechine*, Gods afstraling op aarde; de eerste minister zou het volk Israël voorstellen in zijn poging Gods schepping tot de oorspronkelijke harmonie terug te voeren; zijn zoektocht naar het paarlemoeren paleis op de gouden berg is Israëls hoop ooit de plek te zullen vinden waar alles kostbaar is. De slaap, in de Talmoed ‘een zesde deel van de dood’ genoemd, werd door Nachman beschouwd als symbool van het tekort aan bewustzijn.

bronnen:

Martin Buber, *Die Geschichten des Rabbi Nachman*. Fischer Bücherei, Frankfurt am Main 1955

Herbert Weiner, *9 1/2 Mystics, The Kabbala Today*. Collier Books, New York 1971

Nachman foen Bratslav, *Sefer Sipoeree Majses*. Jeroesjalajim 5435

(Vertaling: Willy Brill)

cursus Jiddisj

Aan het Joods Studiecentrum te Leiden zal vanaf oktober dit jaar een wekelijkse cursus Jiddisj voor beginners worden gegeven door drs. Ruben Verhasselt. Naast elementaire grammatica zal ook aandacht aan de geschiedenis van de taal worden besteed.

Eerste cursusavond dinsdag 16 oktober 2001, van 19.30 tot 21 uur.

Inl: Studiesecretariaat te Leiden:

Tel. 071-5125793